

HOJA HIKOYATLARIDA ADOLATLI SHOH TIMSOLI

Abdusattorova Sarvinoz Yusufjon qizi

Filologiya fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xoja Po‘shshoxjaning “Miftohi ul-adl” asarida keltirilgan didaktik hikoyalar asosida adolatli shoh timsolining badiiy talqini yoritiladi. Asarda shohning burchi, axloqiy mas’uliyati, xalq bilan munosabati va adolatning ma’naviy mezon sifatidagi o‘rni tahlil qilinadi. Hikoyatlar orqali sharqona davlatchilik an’analari hukmdor obrazining qanday talqin etilgani haqida ilmiy mushohada yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Xoja, Po‘shshoxja, Miftohi ul-adl, adolat, shoh obrazi, hikoya, ma’naviy mezon, adolat konsepsiyasi.

Sharq mumtoz adabiy merosida shoh obrazi har doim alohida mavqega ega bo‘lgan. Davlatning mustahkamligi, xalqning tinchligi va jamiyatning ma’naviy barqarorligi avvalo hukmdorning adolatiga bog‘liq deb qaralgan. Xoja Po‘shshoxjaning “Miftohi ul-adl” asari ham shunday g‘oyaviy ildizlarga ega bo‘lib, undagi hikoyatlar orqali adolatli shohning badiiy timsoli yuksak ma’naviy mezonlar asosida tasvirlanadi. Muallif asar nomidan boshlab adolatni davlat boshqaruvidagi eng muhim qadriyat sifatida ko‘rsatadi. “Adolat kaliti” deb nomlangan kitobning o‘zi shohlikning bosh mezoni adolat ekanini bildiradi. Asarda sodda, xalqchil tilda bayon etilgan hikoyalar o‘quvchini qiyin falsafiy jihatlarga tortib ketmagan holda chuqur ma’naviy mazmunga yo‘naltiradi.

Xoja hikoyatlarida shohning adolati faqat hukm chiqarishdagi to‘g‘rilik emas, balki ichki poklik, niyatning halolligi, xalqning dardini anglash, mansabni emas, ma’naviyatni ustuvor qo‘yish sifatida talqin qilinadi. Adolatli shoh — ruhiy barkamol, adolatni boylik, mansab yoki shon-shuhrat bilan emas, halol niyat, pok amal, haqiqiy diyonat bilan o‘lchaydigan shaxsdir. Po‘shshoxja adolatni moddiy manfaat bilan aralashtirish mumkin emasligini ta’kidlaydi. Savobning moddiy narxda sotilmasligi haqidagi hikoya esa ana shu g‘oyaning yorqin badiiy timsolidir.

Asarda shoh timsoli — xalqning ko'ngliga quloq soladigan, har bir qarorini mas'uliyat bilan ko'radigan, xolis, sinchkov va donishmand rahbar sifatida talqin etiladi. Shohning vazirga topshiriq berishi, vazirning esa zohid bilan suhbat orqali haqiqatga yetishi — Sharq adabiyotida keng qo'llanilgan tarbiyaviy uslub bo'lib, bunda sinovlar orqali shaxsning asl fazilati ochiladi. “Miftoh ul-adl” hikoyatlarida adolatli shohning yuksak fazilati uning har bir ishida ma'naviy mezondan og'ishmasligida namoyon bo'ladi. Adolatning o'zi esa nafaqat siyosiy tushuncha, balki ma'naviy mas'uliyat, axloqiy muvozanat va insoniyat oldidagi burch sifatida ko'rsatiladi.

Xoja hikoyatlarida shohning adolatini ta'riflash orqali muallif aslida rahbar degan mavhum tushuncha emas, balki har bir insonga, har bir amal egasiga xos bo'lishi zarur bo'lgan fazilat — poklik va halollikni targ'ib qiladi. Asarda shohning har bir qarori niyatning sof bo'lishiga bog'liq qilib ko'rsatiladi. Bu fikr Sharq mutafakkirlarining qadimiy qarashlari bilan hamohang bo'lib, adolatni eng oliy ma'naviy qadriyat sifatida belgilaydi.

Xojaning “Miftoh ul-adl” asari 1508-1510-yillar orasida yozilgan va Shayboniyxonning O'g'li Temur Sultonga bag'ishlangan. U turli ijtimoiy-axloqiy mavzularga bag'ishlangan 15 bobli kitobdir. Yozuvchi har bir bob mavzusiga oid fikr-mulohazalarini nazariy jihatdan bayon qilib, so'ngra fikrlarini tasdiqlash uchun turli masallar va hikoyatlar keltirib o'tadi. Asarning asosiy qismini xalq orzu qilgan insofli, adolatli, odil shoh tasvirlangan bir qator hikoyatlar tashkil etadi. Asar sodda xalqona tilda yozilgan bo'lib, unda tushunilmaydigan so'zlar deyarli uchramaydi, shuningdek, bayon qilish usulida ixchamlik va aniqlik bor. Asarda yozma va og'zaki adabiyotda mashhur bo'lib ketgan Iskandar, No'shiravon, Mahmud G'aznaviy, Bahramshoh, Anushervon, Nuh va boshqalar nomi bilan bog'liq hikoyalar asosiy o'rin egallaydi. To'plamdagi hikoyatlarning har biri biron axloqiy, siyosiy yoki diniy maslahat berishni maqsad qiladi. Masalan, “No'shiravon, kampir va ozarbayjon hokimi” haqidagi hikoyatda haqiqiy xalqparvar, toj-u taxtga loyiq, adolatli hukumdor qanday bo'lishi lozimligi ochib berilgan. Unda aytilishicha, No'shiravon o'zining beklaridan birini Ozarbayjonga hokim qilib tayinlaydi. U hokim ma'lum vaqtgacha oqilona siyosat olib boradi, so'ngra xalqni

mol-u mulkini zulm bilan tortib ola boshlaydi. Hatto, yolg'iz, kambag'al kampirning birdan-bir kun kechirish manbai bo'lgan bir parcha yerini ham tortib oladi. Kampir bekning ustidan arz qilib No'shiravon oldiga boradi. No'shiravon kampirni tinglagach, uni vaqtincha uy-joy va yegulik bilan ta'minlab, beklaridan birini Ozarbayjon hokimining qilayotgan ishlarini surishtirishga yuboradi. Tekshirishlar natijasida hokimning avval hech qancha mulki bo'lmaganligi, lekin hokimlikdan so'ngra xalqdan jabr-zulm o'tkazib tortib olgani evaziga katta boylik to'plagani aniqlanadi. Xalqning mol-mulki o'z egalariga qaytarilib, hokim aybiga yarasha jazolanadi. Shundan so'ng, No'shiravon xalq arz-u dodini shohga bemalol yetkazib turishi uchun taxtidan tashqariga uzun zanjir bog'latadi va kimning arzi bo'lsa, shu zanjirni tortishi kerak bo'ladi. Kunlardan bir kun zanjir tebranadi chiqib qarasalar bir qari eshak bo'ladi. No'shiravon buyrug'i bilan aniqlanishicha, eshakning egasi uni yoshligida ko'p ishlata, qarigach esa haydab yuborgan edi. Shoh eshak egasini chaqirtirib uni axtaxona va yem bilan ta'minlashni buyuradi. Hikoyat orqali yozuvchi shohni va amaldorlarini adolatli bo'lishga, oddiy xalqning arz-u holini tinglab, to'g'ri hukm chiqarishga undaydi. Xojaning shaxsiy hayot yo'liga nazr salsak, u umrini sultonlar, bek-u amaldorlar huzurida turli mansablarda faoliyat olib borib o'tkazganini ko'ramiz. Shuning uchun ham xalqning ahvolidan yaxshi xabardor bo'lgan. Qaysiki xalqning ahvolini o'ylaydigan shoir shohning oldida yaqin kishisi bo'lsa, unga yaxshi so'z bilan ta'sir o'tkazishga harakat qilgan.

Poshshaxoja "Mitoh ul-adl" dostonini Navoiy, Jomiy, Husayn Voiz Koshifiy, Sa'diy Sheroziy kabi ulug, ijodkorlarining asarlaridan ta'sirlanib yozganini aytadi. Masalan, so'z mulkining sultoni Alisher Navoiyning barcha asarlarida shoh-u amaldorlar, bek-u sultonlar davlat va jamiyat uchun foyladi, xalqning farovon yashashi uchun zarur fazilatlarga ega bo'lishi kerakli uqtiriladi. Adolat Navoiy ijodining asosiy mezoni hisoblanadi. Navoiy bir qancha g'azallarida, "Xamsa" ning barcha dostonlari va "Muhibb ul-qulub" da odil, diyonatli hukmdorlar qanday bo'lishi kerakligi haqida aytilib, zolim, zo'ravon shohlar ayovsiz tanqid qilinadi. "Hayrat ul-abror" dostonining 3-maqolati "Salotin" ya'ni sultonlar bobi deb nomlanib unda adolat tushunchasiga keng to'xtalib o'tadi.

Xulosa:Xoja hikoyatlarida yaratilgan adolatli shoh timsoli Sharq adabiy-estetik tafakkurining yillar davomida shakllangan ideal mezonlariga mos keladi. Po‘shshoxjaning sodda, ammo chuqur ma’noli hikoyatlari bugungi o‘quvchi uchun ham o‘z qadrini yo‘qotmagan ma’naviy xulosalarga boy bo‘lib, adolatning haqiqiy mazmuni, rahbarning burchi va niyatning ahamiyatini badiiy tarzda ochib beradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Poshshoxoja. "Miftoh ul – adl" va "Gulzor" dan. –T.: Ozdavnashr, 1962.
2. Мирзаахмедова М . Хожа (монография). –Т.: Фан, 1975.
3. Vohidov R, Eshonqulov H. O,,zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent: yangi asr , 2006.
4. Alisher Navoiy. Hayrat ul – abror. -Toshkent: Adabiyot va san'at, 1989.
5. Ibragimov, X., and Abdullayeva Sh. "Pedagogika nazariyasi (darslik)." T.: Fan va texnologiya 288 (2008).
6. Ибраимов Х. И. Креативность как одна из характеристик личности будущего педагога
//Наука, образование и культура. – 2018. – №. 3 (27). – С. 44-46.
7. Ibragimovich, Ibraimov Kholboy. "Theoretical and methodological basis of quality control
and evaluation of education in higher education system." International journal of discourse on innovation, integration and education 1 (2020): 6-15.